

УДК 327.83
DOI 10.32782/2523-4269-2024-86-18-21

Халимон Сергій Іванович,

доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-7235>

Шевченко Денис Олегович,

викладач
(Воєнна академія імені Євгенія Березняка, м. Київ)

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУВЕРЕНІЗАЦІЇ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті проаналізовано етнополітичні особливості та сучасні тенденції суверенізації Турецької Республіки у контексті поширення ідей тюрко-турецького культурного простору. Констатується, що тенденції суспільного розвитку, пов'язані з етнополітичними чинниками є важливим аспектом міжнародних відносин. Враховуючи глобалізаційні процеси важливо розуміти яку роль у стратегічній картині відіграє Туреччина. Турецька Республіка протягом своєї історії переживала періоди авторитарного правління, зокрема під час військових переворотів і під час правління однопартійної системи, що закріпили авторитаризм в політичній культурі країни. Це сприяло розвитку тенденції до сильного та централізованого керівництва. Політична культура в Туреччині підкреслює важливість лідера політичної партії, а не самої партії. Лідери вважаються вирішальними фігурами у задоволенні потреб суспільства та забезпеченні виживання та процвітання Туреччини.

Україна повинна робити висновки із сучасної політики Туреччини, адже останні події вказують на відмову від постулатів Ататюрка щодо становлення світської, демократичної, правової держави. Закріплення авторитаризму в політичній культурі країни може призвести до втрати цінностей гуманізму, поваги до прав людини та демократії.

Ключові слова: Туреччина, етнополітика, етнополітичні особливості, нація, політична нація, геополітика, глобалізація.

Постановка проблеми. Глобалізація у сучасному світі з одного боку характеризується інтенсивністю процесів інтеграції країн, формуванням глобальних економічних союзів, розбудовою наднаціональних інститутів, з іншого боку спостерігається зростання національної самосвідомості, підвищення ролі етнічного чинника у суспільно-політичному розвитку країн. Етнічні спільноти, як суб'єкти політики, мають вплив як на внутрішні, так і на міжнародні процеси. Сьогодні тенденції суспільного розвитку, пов'язані з етнополітичними чинниками є важливим аспектом міжнародних відносин. Враховуючи глобалізаційні процеси важливо розуміти яку роль у стратегічній картині відіграє Туреччина.

Турецька Республіка з моменту свого створення впроваджує асиміляційну етнополітику, спрямовану на формування загальногромадянської нації на основі турецької етнокультурної матриці з сильною тюркською компонентою. Етнонаціональна суверенізація

один з основних елементів, яку турецькі політики враховують через стратегічне розташування Туреччини.

У цих умовах виникає потреба в якісному аналізі специфіки етнополітичних особливостей турецької нації та їх впливу на логіку й мотиви дій Туреччини у зовнішній та внутрішній політиці, що у свою чергу дасть можливість у більш ефективний спосіб прогнозувати можливі ризики, проводити превентивну політику та уникати конфліктних ситуацій в процесі взаємодії наших держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування державної етнополітики висвітлюють у своїх працях наступні науковці: О. Антонюк, В. Євтух, М. Кармазіна, О. Каргунів, А. Колодій, О. Майборода, С. Макаруч, Ю. Римаренко, С. Римаренко, О. Рудакевич В. Явір та інші.

Етнополітичні та етнопсихологічні особливості населення Турецької Республіки досліджували такі

вчені: М. Алтунішик, О. Тюра, А. Арслан, Е. Калайджіоглу, Б. Кахраман, Е. Озбудун, С. Сараї, А. Усуля, М. Хепера, К. Чаглар, Ю. Недзельський, О. Чумак, С. Шен та інші.

Водночас специфіка етнополітичної суверенізації Турецької Республіки все ще потребує подальших наукових розробок.

Мета статті. Дослідити генезу та ключові характеристики турецької етнокультурної матриці у контексті поширення ідей тюрко-турецького культурного простору.

Виклад основного матеріалу. Етнонаціональна політика – невід’ємна складова етнонаціонального розвитку, яка має свою специфіку в кожній країні. Її конструктивність є важливим чинником розвитку усіх поліетнічних суспільств за умови розвитку демократичних, гуманістичних принципів і загальнолюдських цінностей. Відповідне етнополітичне розуміння інтересів дозволяє виокремити з них такі, що реалізуються за участі національної держави, а також стимулюють етногрупи до діалогу з іншими суб’єктами політики та інститутами влади. Політичні та національні цінності повинні збігатися – в цьому полягає сутність націоналізму як ефективного засобу масової політичної мобілізації та соціальної творчості. Відсутність або слабкість такої політики може стати каталізатором міжетнічних конфліктів. Тому ефективність державного будівництва виходить із зацікавленості органів державної влади у збереженні міжетнічної злагоди та їхнього своєчасного реагування на запити етносуб’єктів [1].

Етнічний чинник був і залишається одним із найактуальніших мотивів як внутрішньої, так і міжнародної політики Туреччини. В умовах багатоетнічного турецького суспільства, де кожен етнос має власні історичні віхи розвитку, цілеспрямована діяльність державних інститутів щодо лобювання національних інтересів в дусі історичної пам’яті забезпечує виняткове ставлення саме до турецького минулого та турецького етносу. Тюркські етноси у процесі духовної творчості створили своєрідну модель світобудови. Ця картина світу включає моральні цінності (культ моральності, кодекс честі «ар-уждан», «кісілік»), екологічні принципи взаємодії з природою, способи взаємодії з іншими народами та духовного освоєння світу.

На ранніх етапах формування національної держави в Туреччині відбувалося за «французьким сценарієм», тобто виникнення держави передувало виникненню нації. З одного боку, такий принцип створення єдиної нації «зверху-вниз» мав забезпечити елементарне виживання молодій державі у боротьбі із зовнішніми ворогами та окупаційними силами, які перебували на її території після закінчення Першої світової війни. Подібний підхід дозволяв ігнорувати внутрішні відмінності між неоднорідними соціальними та етнічними групами, які населяють країну, що було необхідно для забезпечення національної безпеки, досягнення суспільної єдності та формування єдиної національної ідентичності. З іншого боку, було знайдено ефективний механізм консолідації влади в руках однієї політичної сили, який суттєво обмежував діяльність опозиційних партій на ранніх етапах розвитку молодій нестабільній республіки [2].

Етнонаціональна політика сучасної Туреччини характеризується тяжінням до національної суверенізації разом із забезпеченням гармонічної єдності етнічних потреб, а також сильним почуттям національної ідентичності та гордості, яке походить від її історичної

спадщини як колишньої імперської держави та центру Османської імперії. Протягом своєї історії Туреччина переживала періоди авторитарного правління, зокрема під час військових переворотів і під час правління однопартійної системи, що закріпили авторитаризм в політичній культурі країни. Це сприяло розвитку тенденції до сильного та централізованого керівництва. Політична культура в Туреччині підкреслює важливість лідера політичної партії, а не самої партії. Лідери вважаються вирішальними фігурами у задоволенні потреб суспільства та забезпеченні виживання та процвітання Туреччини.

Довгий час Туреччина мала однопартійну політичну систему до запровадження багатопартійної системи в 1946 році. Це пов’язано з історичним фактом того, що прийняття держави як священної інституції та титул султана як халіфа вимагали абсолютної покори, залишаючи мало місця для незалежних громадських організацій чи місцевого самоврядування як вільних сфер, незалежних від впливу держави. Проте Туреччина – різноманітна країна з різними етнічними, релігійними та культурними групами. І хоча плюралізм і різноманітність повинні бути важливими в таких суспільствах, на практиці, для усунення конфліктності, управління таким суспільством потребувало централізованої та авторитетної влади [3].

Ця історична свідомість сприяла бажанню Туреччини відігравати більш помітну роль у регіональних і глобальних справах, бажаючи закріпити своє становище як регіонального актора із стратегічним впливом. Турецький націоналізм є центральним компонентом політичної культури країни, що у свою чергу підкреслює сильне почуття єдності серед турецького народу та відданість збереженню територіальної цілісності та суверенітету нації.

Зазначений контекст сприяв утвердженню неофіційної зовнішньополітичної доктрини Туреччини – неоосманізму, який підкреслює історичні та культурні зв’язки з колишніми територіями Османської імперії. В сучасних реаліях неоосманізм характеризується розширенням сфери впливу на суміжні території за рахунок економіки, гуманітарного впливу та наднаціонального духу та позиціонує Туреччину як регіональну державу з впливовою присутністю на ширшому Близькому Сході та за його межами. Метою цієї доктрини є об’єднання не тільки турок, а й курдів, черкесів, албанців, боснійців, арабів та інших народів країн, що входили до складу Османської імперії навколо загальної історико-культурної спадщини [4].

Коли Туреччина не отримала однозначної підтримки щодо повноправного членства в ЄС, А. Давутоглу стверджував, що Туреччина більше не чекатиме біля дверей ЄС і що Туреччина повинна сформулювати «власну вісь», розвиваючи тісні зв’язки з Близьким Сходом, Центральною Азією, Балканами та Кавказом. Зокрема А. Давутоглу наполягав на тому, що мусульманські громади на Балканах «довірені» Туреччині через османську спадщину, адже колишні османські території несуть османський дух у своїй щоденній практиці та своєму бажанні бачити Туреччину лідером і спадкоємцем цієї імперської слави. А. Давутоглу ввів термін «tarihdaş» (люди, що мають спільну історію та імперський простір), щоб переосмислити постосманську ойкумену, яка складається з тих, хто поділив османське минуле та живе на постосманських територіях. Тобто Турецька Республіка як спадкоємиця османського минулого несе історичну відповідальність перед своїми «tarihdaş» і є природним

лідером, який наглядатиме за ними [5; 6]. Це посилює дискурс навколо османізму та спільної османської культури.

Ібрагім Калін, колишній зовнішньополітичний радник Р. Т. Ердогана й нинішній Голова Національної розвідувальної організації, наполягає на тому, що історія та культура Туреччини є перевагою в прагненні національного уряду стати регіональним лідером. Він визначив націю в опозиції до кемалістської концепції світської та вестернізованої турецької нації, яка прагне європеїзуватися на власних умовах. Тому геостратегічна позиція Туреччини посилюється завдяки її історичним і культурним зв'язкам із сусідніми країнами та народами, особливо з країнами Центральної Азії. Практичним проявом цього підходу є участь Туреччини в ініціативі ООН «Альянс цивілізацій». У рамках цієї ініціативи турецькі лідери виступають за взаємну повагу та діалог між мусульманськими та західними урядами та суспільствами [7].

Важливою метою регіональної зовнішньої політики Туреччини є протидія курдським прагненням отримати автономію та незалежність, особливо в Сирії та Іраку. Туреччина бачить курдське питання як загрозу своїй національній безпеці й не визнає курдську меншину, розглядаючи курдів просто як громадян Туреччини, а отже, як турків. Фактично це є спадщиною асиміляційної політики, яку проводив Ататюрк під час заснування Турецької Республіки в 1923 році. Курди – на відміну від греків, євреїв і вірмен – не вважалися меншиною, а були повноправними членами мусульманської більшості. Ататюрк був сповнений рішучості створити нову турецьку національну державу на основі специфічно «турецької» національної ідентичності. У результаті всім існуючим мусульманським меншинам, включно з курдами, було «надано своєрідну турецьку приналежність» [3]. Концепція турецької ідентичності Ататюрка була надзвичайно інклюзивною. Будь-яка особа, яка проживала в межах Турецької Республіки і приймала її основні принципи, могла стати громадянином Туреччини. Для того, щоб прийняти турецьку ідентичність, довелося змінити свою етнічну приналежність [8].

На практиці Туреччина далека від реального вирішення курдської проблеми. В парламенті постійно піднімається питання про те, що зняття заборони на навчання курдською мовою створить загрозу територіальній цілісності країни. Р. Т. Ердоган не визнає та не підтримує курдську національну ідентичність поза статусом громадянства Туреччини. Підготовлений Ердоганом перелік реформ, що повинні сприяти примиренню етнічних спільнот, були прийняті негативно, бо не відповідали заявленим очікуванням курдів [4].

В сучасних умовах Туреччину традиційно характеризують як «державу статус-кво». Питання демократизації сусідів завжди хвилювали Анкару, але переважно в теоретичній площині. Фактично Туреччина завжди робила вибір на користь «статус кво» й стабільності, якщо їм загрожувала демократизація. На практиці це означало, що турецькі лідери надавали перевагу мусульманській солідарності та братству над демократичною солідарністю [9].

Туреччина прагне відігравати важливу роль у сприянні вирішенню конфліктів і стабільності в регіоні. Це включає посередницькі зусилля в регіональних суперечках, підтримку мирних процесів і вирішення проблем безпеки, щоб запобігти поширенню нестабільності на її територію. Анкара також позиціонує себе як борця за мусульманські права, наприклад, в палестинському питанні, і намагається відігравати важливу роль у вирішенні конфліктів, що стосуються мусульманських громад. Сучасне політичне керівництво Туреччини намагається зберігати гнучкість у зовнішніх відносинах диверсифікуючи співпрацюючи з широким колом країн у різних регіонах.

Висновки. Етнополітичні особливості суверенізації Туреччини ґрунтуються передусім на доктрині неоосманізму (неооттоманізм) й передбачають досягнення стратегічної автономії, просування економічних інтересів, сприяння вирішенню конфліктів і стабільності, а також протидію передбачуваним загрозам її територіальній цілісності. Державна традиція Туреччини нерозривно пов'язує внутрішню безпеку з зовнішньою політикою. Тому роль Туреччини в регіоні та на міжнародному рівні набуває пріоритету над створенням системи безпеки для самої країни.

У сучасних умовах Туреччина намагається лобювати ряд міжнародних ініціатив, застосовуючи механізми «м'якої сили», стратегічно використовуючи тюркський чинник на свою користь. Спроби Туреччини перетворити культурні зв'язки на стратегічний актив значною мірою досягли успіху у створенні відповідного середовища для культурного діалогу та співпраці, особливо в Центральній Азії. Завдяки численним проєктам Турецька агенція міжнародного співробітництва та розвитку, Фонд Юнуса Емре, міністерство культури та туризму Туреччини та інші державні установи організували значну кількість спільних культурних програм, які, серед іншого, спрямовані на збереження османсько-турецької культури та розширення геополітичної впливу Туреччини.

Україна повинна робити висновки з такої політики, адже останні події вказують на відмову від постулатів Ататюрка щодо становлення світської, демократичної, правової держави. Закріплення авторитаризму в політичній культурі країни може призвести до втрати цінностей гуманізму, поваги до прав людини та демократії.

Список використаних джерел

1. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. С., Кулик В. М., Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
2. Чумак О. М. Еволюція доктрини пантюркізму та її політичне значення для геостратегії Туреччини. *Політичне життя: наук. журнал*. 2023, № 4. С. 170–181. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.23>
3. Соловйова Е. Е. Зовнішньополітична стратегія Туреччини в Центральній Азії (в період правління ПСР) : дис. ... д-ра філософії за спец. 291 “Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії”. Київ, 2023. 245 с.
4. Слюсаренко О. Д. Особливості зовнішньої політики Туреччини в період правління Реджепа Ердогана. *Національний університет “Києво-Могилянська Академія”*. Київ, 2023. 182 с.
5. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою : зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула та ін.; заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ : НІСД, 2022. 59 с.
6. Fidan H. Turkish Foreign Policy towards Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2010. 12 (1). P. 109–121.

7. Kleist O. Mode of the EU Turkey Refugee Agreement: Towards Sustainable Rightsbased EU Asylum and Refugee Policies. Heinrich Böll Stiftung Thessaloniki. 2022. URL: <https://www.examplelink.com/fullarticlelink> (дата звернення: 05.02.2024).
8. Gürer C. Turkey-China Relations. Economic Needs and Global Desires URL : <https://perconcordiam.com/turkey-china-relations/> (дата звернення: 01.03.2024).
9. Günes T. M. The Oxford Handbook of Turkish Politics. Oxford University Press. 2022. 864 p.

References

1. Etnopolityka v Ukraini v umovakh suchasnykh suspilno-politychnykh zmin: realnyi stan, vyklyky, perspektyvy (2023). [Ethnopolitics in Ukraine in the conditions of modern social and political changes: real situation, challenges, prospects]. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Chumak, O.M. (2023). Evoliutsiia doktryny pantiurkizmu ta yii politychne znachennia dlia heostrategii Turechchyny [The evolution of the doctrine of pan-Turkism and its political significance for the geostrategy of Turkey]. *Political life: sciences. magazine*. No. 4. P. 170–181 [in Ukrainian].
3. Solovyova, E.E. (2023). Zovnishnopolitychna stratehiia Turechchyny v Tsentralnii Azii (v period pravlinnia PSR) [Foreign policy strategy of Turkey in Central Asia (during the rule of the AKP)]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Slyusarenko, O.D. (2023). Osoblyvosti zovnishnoi polityky Turechchyny v period pravlinnia Redzhepa Erdohana [Peculiarities of Turkey's foreign policy during the reign of Recep Erdogan]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Stratehichne partnerstvo z Turetskoiu Respublikoiu: zovnishnoekonomichni aspekty (2022). [Strategic partnership with the Republic of Turkey: foreign economic aspects]: Kyiv: NISD [in Ukrainian].
6. Fidan, H. (2010). Turkish Foreign Policy towards Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 12 (1). P. 109–121 [in English].
7. Kleist, O. (2022). Mode of the EU Turkey Refugee Agreement: Towards Sustainable Rightsbased EU Asylum and Refugee Policies. Heinrich Böll Stiftung Thessaloniki [in English].
8. Gürer, C. (2022). Turkey-China Relations. Economic Needs and Global Desires [in English].
9. Günes, T.M. (2022). The Oxford Handbook of Turkish Politics. Oxford University Press [in English].

Khalymon Serhii,

Doctor of Law, Professor,

Deputy Head of the Department of Theory and Law
and Criminal Procedural Activity

(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytsky)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-7235>

Shevchenko Denys,

Lecturer

(Yevhenii Bereznyak Military Academy, Kyiv)

ETHNOPOLITICAL FEATURES OF THE SOVEREIGNIZATION OF THE REPUBLIC OF TURKEY

The ethno-political features and current trends in the sovereignization of the Republic of Turkey are analyzed in the article in the context of the spread of the ideas of the Turkic-Turkish cultural space. It is stated that social development trends related to ethno-political factors are an important aspect of international relations. Given the globalization processes, it is important to understand the role of Turkey in the strategic picture. Throughout its history, the Republic of Turkey has experienced periods of authoritarian rule, namely during military coups and under a one-party system, which entrenched authoritarianism in the country's political culture. It contributed to the development of a tendency toward strong and centralized leadership. The political culture in Turkey emphasizes the importance of the leader of a political party rather than the party itself. Leaders are considered crucial figures in meeting the needs of society and ensuring Turkey's survival and prosperity.

It is important for Ukraine to draw conclusions from Turkey's current policy, as recent events indicate a rejection of Atatürk's postulates for the establishment of a secular, democratic, rule-of-law state. The establishment of authoritarianism in the country's political culture may lead to the loss of the values of humanism, respect for human rights and democracy.

Key words: Turkey, ethnopolitics, ethnopolitical features, nation, political nation, geopolitics, globalization.

Надіслано до редколегії 08.03.2024